

TURIZM INFRATUZILMASI LOYIHALARINING BAJARILISH SAMARADORLIGINI BAHOLOVCHI INTEGRAL KO'RSATKICHLAR TIZIMINI ISHLAB CHIQISH

Avazova Elsevar

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
o'qituvchisi

ORCID: 0009-0002-9246-0022

E-mail: elsevar_avazova@tues.uz

Annotatsiya

Mazkur tezisdagi turizm infratuzilmasi loyihalarining bajarilish samaradorligini baholovchi integral ko'rsatkichlar tizimi ilmiy asosda ishlab chiqildi. Tadqiqotda moliyaviy, tashkiliy, institutsional, foydalanish darajasi va barqarorlik ko'rsatkichlarini birlashtiruvchi baholash modeli taklif etildi. Integral indeksni shakllantirish, normallashtirish va agregatlash tamoyillari tizimlashtirildi. Olingan natijalar loyiha ijrosini xolis baholash, monitoring sifatini oshirish, investitsiya qarorlarining asoslanganligini kuchaytirish hamda turizm infratuzilmasini barqaror rivojlantirishga xizmat qilganini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: turizm infratuzilmasi, integral indeks, kompozit ko'rsatkich, loyiha samaradorligi, monitoring, barqaror rivojlanish, investitsiyalar.

Аннотация

В тезисе была разработана научно обоснованная система интегральных показателей оценки эффективности реализации проектов туристической инфраструктуры. В исследовании была предложена модель, объединяющая финансовые, организационные, институциональные показатели, уровень использования объектов и критерии устойчивого развития. Были систематизированы принципы нормализации, агрегирования и расчёта интегрального индекса. Полученные результаты подтвердили, что предложенный подход способствовал объективной оценке реализации проектов, повышению качества мониторинга, обоснованности инвестиционных решений и устойчивому развитию туристической инфраструктуры.

Ключевые слова: туристическая инфраструктура, интегральный индекс, композитный показатель, эффективность проекта, мониторинг, устойчивое развитие, инвестиции.

Abstract

This thesis developed a scientifically grounded system of integrated indicators for evaluating the implementation efficiency of tourism infrastructure projects. The study proposed an assessment model combining financial, organizational, institutional, utilization, and sustainability indicators. The principles of normalization, aggregation, and integrated index calculation were systematically presented. The findings demonstrated that the proposed approach improved objective project performance evaluation, enhanced monitoring quality, strengthened the reliability of investment decisions, and supported the sustainable development of tourism infrastructure through a comprehensive and evidence-based assessment framework.

Keywords: tourism infrastructure, integrated index, composite indicator, project efficiency, monitoring, sustainable development, investment.

KIRISH

Turizm infratuzilmasi loyihalarining samaradorligi iqtisodiy nazariyada ko'p o'lchovli kategoriya sifatida talqin qilinadi. U sarflangan resurs bilan olingan natija o'rtasidagi nisbatni qayd etish bilan cheklanmaydi, balki loyihaning hududiy iqtisodiyotga, mehnat bozoriga, madaniy meros obyektlarining saqlanishiga va tabiiy muhitga ko'rsatgan ta'sirini ham qamrab oladi. An'anaviy investitsion tahlil vositalari - sof joriy qiymat, ichki rentabellik normasi va qoplanish muddati - loyihaning moliyaviy jozibadorligini o'lchashda ishonchli natija beradi, biroq ular bajarilish jarayonining institutsional, ijtimoiy va ekologik o'lchovlarini bir xil aniqlik darajasida qamrab olmaydi. Kompozit o'lchov nazariyasi ushbu cheklovni bartaraf etishning uslubiy yo'lini taklif qiladi: o'zaro bog'liq, ammo turli o'lchov birligiga ega bo'lgan ko'rsatkichlar normallashtirish, vaznlash va agregatlash bosqichlaridan izchil o'tkazilib, yagona sonli ifodaga keltiriladi. Kompozit indeks qurishning xalqaro amaliyotda e'tirof etilgan metodologiyasi nazariy asosni tanlash, ma'lumotlar sifatini tekshirish, ko'p o'lchovli tahlil, normallashtirish, vaznlash, agregatlash, sezgirlikni tekshirish va natijalarni izohlash bosqichlarini o'z ichiga oladi[1].

Turizm sohasiga xos o'lchov konstruksiyalari nazariy jihatdan alohida qatlamni tashkil etadi. Loyiha darajasidagi ko'rsatkichlar to'plami turizm tashabbuslarini barqaror rivojlanish maqsadlari bilan bog'lash, moliyalashtirish qarorlarini va biznes amaliyotlarini yagona mezonlar tizimiga keltirish vazifasini bajaradi[2]. Barqaror turizmni statistik o'lchash bo'yicha xalqaro ishlanmalarda kelishilgan monitoring va baholash vositalariga ega bo'lgan strategiyalar soni mustaqil ko'rsatkich sifatida ajratilgani ham nazariy ahamiyatga ega: u baholash instrumentining mavjudligini rivojlanish sifatining belgisi darajasiga ko'taradi[3]. Zamonaviy turizm siyosati tahlilida esa qarorlarni asoslash uchun tezkor, batafsil va hududiy kesimda taqqoslanuvchi ma'lumotlar zaruriyati alohida ta'kidlangan bo'lib, davlat boshqaruvining barcha bosqichlarida dalilga asoslangan yondashuvga o'tish ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda[4].

Nazariy manbalarni qiyoslash bir jihatni oydinlashtiradi: mavjud o'lchov tizimlari asosan destinatsiya darajasidagi rivojlanish holatini yoki barqarorlik natijalarini qayd etishga mo'ljallangan, ayrim loyihaning bajarilish bosqichini yagona integral konstruksiya orqali o'lchash masalasi esa nisbatan kam ishlangan. Ushbu tezisning maqsadi - turizm infratuzilmasi loyihalarining bajarilish samaradorligini baholovchi integral ko'rsatkichlar tizimining nazariy tuzilmasini asoslash, uning blok-ko'rsatkich arxitekturasini, normallashtirish va agregatlash tartibini hamda natijani talqin qilish shkalasini ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

Integral ko'rsatkich tizimini loyihaviy darajada qurishda dastlabki nazariy shart - baholov obyekting chegarasini aniq belgilash. Turizm infratuzilmasi loyihasi deganda mehmonxona va joylashtirish vositalari, yo'l va transport ulanishlari,

muhandislik tarmoqlari, ko'ngilochar va ziyorat obyektlari hamda ularga xizmat ko'rsatuvchi raqamli platformalarni yaratish yoki modernizatsiya qilishga qaratilgan kapital qo'yilmalar majmui tushuniladi. Investitsiya sifatining xalqaro tamoyillari bunday loyihalarda shaffoflik, o'lchanuvchanlik, mahalliy jamoalar manfaatining hisobga olinishi va ekologik javobgarlikni asosiy talab sifatida belgilaydi[5]. Ushbu tamoyillardan deduktiv yo'l bilan beshta baholov bloki keltirib chiqariladi: moliyaviy-investitsion intizom, jismoniy bajarilish va muddat, obyektning foydalanish darajasi, xizmat va institutsional sifat hamda barqarorlik va inklyuzivlik.

Tizimning hisoblash mantig'i quyidagicha shakllanadi. Har bir xususiy ko'rsatkich min-maks usulida[0; 1] oralig'iga keltiriladi; teskari yo'nalishdagi ko'rsatkichlar uchun normallashtirish formulasining teskari ko'rinishi qo'llaniladi. Blok qiymati blok ichidagi normallashtirilgan ko'rsatkichlarning geometrik o'rtachasi sifatida hisoblanadi - geometrik agregatlash bir ko'rsatkichdagi yuqori natija boshqasidagi past natijani to'liq qoplab yuborishiga yo'l qo'ymaydi va shu bilan integral bahoning ishonchlilikini oshiradi. Yakuniy integral indeks bloklar qiymatlarining vaznli yig'indisi sifatida aniqlanadi. Og'irlik koeffitsiyentlari ekspert baholash yoki iyerarxiyalar tahlili usuli orqali belgilanadi, natijaning bardoshlilikiga esa og'irliklarni o'zgartirish ssenariylari asosidagi sezgirlik tekshiruvi bilan tasdiqlanadi[1].

Taklif etilayotgan tizimning axborot bazasi O'zbekiston sharoitida yetarli darajada shakllangan. Xalqaro qiyosiy baholashda mamlakat sayohat va turizmni rivojlantirish indeksi bo'yicha 2019-2024-yillar oralig'ida 94-o'rindan 78-o'ringa ko'tarilib, ballning 7,8 foizga oshishi bilan indeks qamrab olgan iqtisodiyotlar orasida eng yuqori o'sish sur'atini qayd etdi[6]. Milliy darajada 2025-yil 15-maydagi PF-87-son Farmon soha uchun aniq maqsadli ko'rsatkichlarni - 15,8 million xorijiy turist safarini tashkil etish, turizm xizmatlari eksportini 4 milliard AQSH dollariga yetkazish, 108 ta mehmonxona, 375 ta oilaviy mehmon uyi va 123 ta xostel qurish hamda 12 ta turizm qishlog'i va turizm mahallasini tashkil etishni belgilab berdi; hujjat, shu qatorda, turizm infratuzilmasini xorijiy sayyohlarga moslashtirish bo'yicha "Tourist friendly" tizimini joriy qilishni nazarda tutdi[7]. Rasmiy statistika organlari turizm bo'yicha muntazam ko'rsatkichlar to'plamini e'lon qilib boradi[8], hududiy kesimdagi ma'lumotlar esa loyiha atrofidagi bozor muhitini o'lchash uchun tayanch beradi: 2024-yilda Toshkent shahrida 390 ta turistik firma va tashkilot faoliyat yuritib, ular 1252,5 ming kishiga xizmat ko'rsatgan va 378,9 mingta sayyohlik yo'llanmasini sotgan[9].

Integral indeksning talqini to'rt bosqichli shkala orqali amalga oshiriladi: 0,80 va undan yuqori qiymat bajarilish sifatining yuqori darajasini, 0,65-0,79 oralig'i yetarli darajani, 0,50-0,64 oralig'i o'rtacha darajani, 0,50 dan past qiymat esa boshqaruv ta'sirini kuchaytirish zarurligini bildiradi. Shkala loyihalarni o'zaro qiyoslash, hududlar kesimida reyting tuzish va byudjet mablag'larini natijaga bog'lab taqsimlash imkonini beradi. Barqarorlik blokining tizimga kiritilishi barqaror turizmni statistik o'lchash bo'yicha xalqaro ishlanmalar mantig'iga to'liq mos keladi: iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy o'lchovlarni qamrab olgan indikatorlar to'plami hukm chiqarish vositasi emas, balki siyosat qarorlari uchun ishonchli va qiyoslanuvchi axborot bazasi

vazifasini bajaradi[10]. Turizm faoliyatining atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish va iqlim o'zgarishiga moslashish yo'nalishidagi investitsiyalar zarurligi soha siyosati tahlilida allaqachon asosiy ustuvorlik sifatida qayd etilgan[4].

1-jadval

Turizm infratuzilmasi loyihalari bajarilish samaradorligining integral indeksi tarkibi¹

Blok	Tarkibiy ko'rsatkichlar	Normallashtirish usuli	Og'irlik	Metodologik va axborot asosi
B1. Moliyaviy-investitsion intizom	O'zlashtirilgan investitsiyaning rejaga nisbati; smeta qiymatining chetlanishi; moliyalashtirish uzluksizligi	min-maks	0,25	Kompozit indeks metodologiyasi[1]; maqsadli ko'rsatkichlar[7]
B2. Jismoniy bajarilish va muddat	Jadval bo'yicha bajarilish koeffitsiyenti; obyektlarni foydalanishga topshirish darajasi; qayta ishlash hajmi	min-maks	0,20	Loyiha ko'rsatkichlari to'plami[2]; qurilish rejalari[7]
B3. Foydalanish darajasi	Joylashtirish vositalarining band bo'lish darajasi; obyektga tashrif hajmi; o'rtacha qolish muddati	Hududiy etalonga nisbatan min-maks	0,20	Rasmiy statistika[8]; hududiy kesim ma'lumotlari[9]
B4. Xizmat va institutsional sifat	"Tourist friendly" talablariga muvofiqlik; xizmat ko'rsatuvchi subyektlar zichligi; malakali kadrlar ulushi	Balli shkala[0; 1]	0,20	Me'yoriy talablar[7]; hududiy ko'rsatkichlar[9]
B5. Barqarorlik va inklyuzivlik	Xizmat birligiga energiya va suv sarfi; mahalliy bandlik ulushi; ekologik talablarga muvofiqlik	Maqsadli qiymatgacha bo'lgan masofa	0,15	Barqarorlik indikatorlari[2]; monitoring vositalari[3]; investitsiya tamoyillari[5]
Jami	-	-	1,00	-

Taklif etilayotgan konstruksiyaning analitik ustunligi uchta jihatda namoyon bo'ladi. Birinchidan, u loyiha hayotiy siklining bajarilish bosqichini alohida o'lchov obyektiga aylantiradi va monitoringni yakuniy hisobot bilan cheklanmagan uzluksiz jarayonga aylantiradi. Ikkinchidan, blokli tuzilma indeksni dekompozitsiya qilish imkonini beradi: past yakuniy natija qaysi blok hisobiga shakllangani darhol aniqlanadi va boshqaruv qarori aniq manzilga yo'naltiriladi. Uchinchidan, normallashtirilgan shkala turli qiymat va turli hududdagi loyihalarni bir asosda qiyoslash imkonini yaratadi, bu esa investitsion portfelni tanlashda obyektiv mezon vazifasini bajaradi.

¹ Manba: muallif tomonidan[1],[2],[3],[5],[7],[8] va[9] manbalari asosida tuzildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan nazariy tahlil turizm infratuzilmasi loyihalarining bajarilish samaradorligini yagona integral o'lchov orqali baholash mumkinligini va bunday o'lchov mavjud xalqaro metodologik bazaga to'liq tayanishini ko'rsatdi. Quydagi takliflar ishlab chiqildi.

1. Turizm infratuzilmasi loyihalari uchun beshta blokdan iborat integral ko'rsatkichlar tizimini uslubiy hujjat sifatida rasmiylashtirish va uni loyiha hujjatlarining tarkibiy qismiga aylantirish maqsadga muvofiq.

2. Og'irlik koeffitsiyentlarini soha mutaxassislari ishtirokidagi ekspert so'rovi asosida aniqlashtirish, natijaning bardoshlilikini esa sezgirlik tekshiruvi bilan tasdiqlash tavsiya etiladi.

3. Integral indeks qiymatini rasmiy statistik hisobot ma'lumotlari bilan avtomatik bog'laydigan raqamli monitoring modulini yaratish hisob-kitob mehnat sig'imini kamaytiradi va natijalarning taqqoslanuvchanligini oshiradi.

4. Indeks natijalarini hududiy turizm dasturlarini moliyalashtirish hajmini belgilashda qo'shimcha mezon sifatida qo'llash byudjet mablag'larining natijaga yo'naltirilganligini kuchaytiradi.

5. Barqarorlik blokining ko'rsatkichlarini xalqaro indikatorlar to'plami bilan uyg'unlashtirish milliy baholash natijalarining xalqaro maydonda tan olinish darajasini oshiradi.

Taklif etilgan tizim turizm sohasidagi loyihaviy boshqaruvni yagona o'lchov mantig'iga keltirish, ijro sifatini obyektiv qayd etish va investitsion qarorlarni ishonchli dalilga tayantirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. OECD, European Union, Joint Research Centre. Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide. - Paris: OECD Publishing, 2008.

- 158 p.
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2008/08/handbook-on-constructing-composite-indicators-methodology-and-user-guide_g1gh9301/9789264043466-en.pdf

2. World Tourism Organization, Japan International Cooperation Agency. Achieving the Sustainable Development Goals through Tourism - Toolkit of Indicators for Projects (TIPs). - Madrid: UNWTO, 2023. - 296 p. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284424344>

3. United Nations Statistics Division, World Tourism Organization. SDG Indicator 12.b.1: Number of sustainable tourism strategies or policies and implemented action plans with agreed monitoring and evaluation tools. Metadata. <https://unstats.un.org/sdgs/tierIII-indicators/files/Tier3-12-b-01.pdf>

4. OECD. OECD Tourism Trends and Policies 2024. - Paris: OECD Publishing, 2024. - 353 p. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-tourism-trends-and-policies-2024_80885d8b-en.html

5. UNCTAD. Guiding Principles for Sustainable Investment in Tourism. - Geneva: United Nations, 2024. https://unctad.org/system/files/official-document/diae2024d6_en.pdf
6. World Economic Forum. Travel & Tourism Development Index 2024: Index results overview. - Geneva: WEF, 2024. <https://www.weforum.org/publications/travel-tourism-development-index-2024/in-full/4-index-results-overview/>
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi PF-87-son "2025-2026-yillarda sayyohlar oqimini keskin ko'paytirish va turistik xizmatlar ko'lamini jadal kengaytirish orqali turizmning iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni - <https://lex.uz/uz/docs/-7531559>
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Turizm statistikasiga oid ko'rsatkichlar. <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/53640-turizm-statistikasiga-oid-ko-rsatkichlar>
9. Toshkent shahar statistika boshqarmasi. Turizm: 2024-yil yakunlari bo'yicha press-reliz. <https://toshstat.uz/2024/turizm/tourism2024.pdf>
10. World Tourism Organization. Statistical Framework for Measuring the Sustainability of Tourism: Set of Indicators. Expert Group Version. - Madrid: UNWTO, 2023. https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-09/MST_Indicators_EG_version_Sep2023_13092023_REV1.pdf

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:

Ingliz tili muharriri:

Rus tili muharriri:

Musahhih:

Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li

Karimova Shirin Zoxid qizi

Sadikov Shoxrux Shuxratovich

Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-YIL, 16- OKTABR, MAXSUS SON, IV-V-SHO'BALAR

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta:

info@marketingjournal.uz

Bot:

[@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)

Tel.:

+998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГОСТ 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**